1930-1950-YILLARDA XORAZM VILOYATIDA XALQ TA'LIMI TIZIMINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Atoxonova Dilfuza Botirboy qizi
Osiyo Xalqaro Universiteti xorazm filiali, Ijtimoiy fanlar va filologiya kafedrasi o'qituvchisi
atoxonovadilfuza@gmail.com
ORCID:https//orcid.org/0009-0007-4556-6082
https://doi.org/10.5281/zenodo.244571273

Annotatsiya: Mazkur tezisda 1930–1950-yillarda Xorazm viloyatida xalq ta'limi tizimining shakllanishi, uning rivojlanish bosqichlari va o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, mazkur davrda savodsizlikni tugatish jarayonlari, umumta'lim maktablari tarmog'ining kengayishi, o'qituvchi kadrlar tayyorlash masalalari va sho'ro hokimiyatining ma'rifiy siyosatining mintaqadagi ijrosi arxiv hujjatlari hamda tarixiy manbalar asosida yoritib berilgan.
Kalit so'zlar: Xalq ta'limi, maktab, savodsizlikni tugatish, o'qituvchi, Xorazm, 1930–1950-yillar, ma'rifiy siyosat, ta'lim tizimi.

Аннотация: В данной тезисе анализируются процесс формирования, этапы развития и характерные особенности системы народного образования в Хорезмской области в 1930–1950-х годах. На основе архивных документов и исторических источников освещаются вопросы ликвидации неграмотност, расширения сети общеобразовательных школ, подготовки педагогических кадров, а также реализация просветительской политики советской власти в регионе.
Ключевые слова: Народное образование, школа, ликвидация неграмотности, учитель, Хорезм, 1930–1950 годы, просветительская политика, система образования.

Abstract: This thesis analyzes the formation process, stages of development, and specific characteristics of the public education system in the Khorezm region during the 1930s–1950s. Based on archival documents and historical sources, the study highlights the eradication of illiteracy, the expansion of the general school network, the training of teaching staff, and the implementation of the Soviet government's educational policy in the region.
Keywords: Public education, school, eradication of illiteracy, teacher, Khorezm, 1930–1950s, educational policy, education system.

XX asrning 30–50-yillari O'zbekiston, xususan, Xorazm vohasi ijtimoiy-madaniy hayotida tub burilishlar, murakkab ziddiyatlar va jiddiy islohotlar davri bo'ldi. 1938-yil yanvarda Xorazm okrugining viloyat maqomini olishi hududda boshqaruv tizimi bilan bir qatorda xalq ta'limi tarmog'ini ham markazlashgan holda qayta tashkil etishni taqozo etdi [1, b. 42]. Ushbu davrda ta'lim tizimi bir tomondan aholi o'rtasida yalpi savodxonlikni ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan hukmron kommunistik mafkurani yosh avlod ongiga singdirish quroli sifatida shakllantirildi.

1930-yillarning boshlarida Xorazm vohasida xalq ta'limi oldida turgan eng dolzarb vazifa umumiy majburiy boshlang'ich ta'limni joriy etish va kattalar o'rtasida savodsizlikni tugatish harakatini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

jadallashtirish edi. Garchi bu davrda maktablar soni ko‘paytirilgan bo‘lsa-da, darsliklar, o‘quv qurollari hamda moslashtirilgan maktab binolarining keskin yetishmasligi ta’lim sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi [2, b. 115]. Bundan tashqari, alifboning qisqa muddat ichida ikki marta o‘zgartirilishi — dastlab arab yozuvidan lotin yozuviga (1929-yil), so‘ngra kirill yozuviga (1940-yil) o‘tilishi aholining savod chiqarish jarayonini murakkablashtirib, tarixiy-madaniy merosdan uzilishiga olib keldi [3, b. 89].

Xorazm viloyatida pedagog kadrlar taqchilligini bartaraf etish maqsadida Urganch va Xiva shaharlarida pedagogika texnikumlari hamda qisqa muddatli o‘qituvchilar tayyorlash kurslari tashkil etildi. 1935-yilda Urganchda o‘qituvchilar institutining (keyinchalik Xorazm davlat pedagogika instituti) ochilishi vohada oliy ma’lumotli pedagog kadrlar tayyorlash tizimiga asos soldi [4, b. 64]. Biroq, 1937–1938-yillardagi ommaviy siyosiy qatag‘onlar Xorazm maorifi tizimiga ham og‘ir zarba berdi; ko‘plab tajribali jadid muallimlari va mahalliy ziyolilar “xalq dushmani” tamg‘asi ostida qatag‘on qilindi, bu esa maktablarda malakali kadrlar inqirozini yanada chuqurlashtirdi [5, b. 134].

1941–1945-yillardagi Ikkinchi jahon urushi Xorazm viloyati xalq ta’limi rivojiga jiddiy to‘sqinlik qildi. Ko‘plab erkak o‘qituvchilarning frontga safarbar etilishi natijasida maktablarda kadrlar yetishmovchiligi yuzaga keldi va ularning o‘rnini qisqa kurslarni bitirgan yoshlar hamda xotin-qizlar egalladi [6, b. 210]. Shuningdek, front ortiga evakuatsiya qilingan bolalarni joylashtirish, o‘quvchilarning qishloq xo‘jaligi (asosan paxtachilik) ishlariga ommaviy jalb etilishi o‘quv jarayonining uzluksizligiga salbiy ta’sir o‘tkazdi. Shunga qaramay, urush yillarida ham viloyatda maktab tarmog‘ini saqlab qolish va bolalar uylari faoliyatini yo‘lga qo‘yish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi.

Urushdan keyingi 1946–1950-yillarda Xorazm viloyatida xalq ta’limi tizimini tiklash va yetti yillik majburiy ta’limga o‘tish bosqichi boshlandi. 1949–1950-o‘quv yiliga kelib viloyatda yetti yillik va o‘rta maktablar salmog‘i oshdi, qizlarni o‘qishga jalb qilish ko‘rsatkichlari yaxshilandi, maktablarning moddiy-texnik bazasi asta-sekin mustahkamlandi [2, b. 122].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, 1930–1950-yillarda Xorazm viloyatida xalq ta’limi tizimi ziddiyatli tarzda rivojlandi. Bir tomondan, maktablar tarmog‘i kengayib, yalpi savodxonlikka erishilgan va mahalliy pedagog kadrlar tayyorlash tizimi shakllangan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, ta’lim jarayoni qattiq mafkuraviy nazorat ostida olib borildi, o‘quvchilarning qishloq xo‘jaligi ishlariga majburiy jalb etilishi va alifbo islohotlari ta’limning sifat jihatidan rivojlanishini cheklab qo‘ydi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi (O‘zR MDA), 94-fond, 5-ro‘yxat, 118-ish, 42-varaq.
2. Xorazm viloyati davlat arxivi (XVDA), 12-fond, 1-ro‘yxat, 45-ish, 115–122-varaqlar.
3. Rajabov Q., Zamonov A. O‘zbekiston tarixi (1917–1991-yillar). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017. – B. 89.
4. Matniyazov M. Xorazm tarixi. – Urganch: Xorazm, 1996. – B. 64.
5. Shamsutdinov R. O‘zbekistonda sovetlarning quloqlashtirish siyosati va uning fojiali oqibatlari. – Toshkent: Sharq, 2001. – B. 134.
6. O‘zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob. O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. – Toshkent: Sharq, 2000. – B. 210.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.